

I. СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

А.Й.Капська
м. Київ

СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНЕ СПРЯМУВАННЯ ДИТЯЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ НА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ ПІДРОСТАЮЧОГО ПОКОЛІННЯ

У статті розкривається бачення соціально-педагогічного аспекту в організації виховної роботи з підлітками, котрі вкочуються в життєдіяльність різних дитячих об'єднань, які сприяють формуванню соціальної активності юного покоління.

В статті розкривається авторське видення соціально-педагогічного аспекта в організації виховної роботи з підлітками, котрі вкочуються в життєдіяльність різних дитячих об'єднань, котрі сприяють формуванню соціальної активності підліткового покоління.

In article reflected the author's vision of socially-pedagogical aspect in the organisation of educational work with the teenagers, the different children's associations taking part in ability to live promoting formation of social activity of rising generation reveals.

Проблема пошуків інтегративних форм виховної роботи з підлітками сьогодні є актуальною. Це пояснюється тим, що у підлітковому віці помітно скорочується кількість дітей, котрі задовольняються спілкуванням лише у колі сім'ї, і при цьому збільшується кількість тих, що прагнуть до спілкування в інших сферах їх життя: на вулиці, клубах за інтересами, в секціях.

Безперечно, збільшення часу, який підлітки проводять поза школою і поза родиною, приводить їх до створення певних референтних груп, то вариств. При цьому їх роль для підлітків є більш значущою, ніж учителів чи батьків. Ця особливість якраз і спонукає підлітків до об'єднань, які іноді є керованими педагогами, а іноді є неформальними і переважно різновіковими [1]. Це якраз дозволяє стверджувати, що створення неформальних об'єднань, які іноді мають негативістські тенденції, засвідчує недосконалість і неефективність виховної роботи з підлітками.

Неформальні групи – „де не обов'язково об'єднання однолітків, в них можуть бути люди, які хоч і відрізняються за віком на кілька років, але об'єднані системою відносин, вони володіють спільними цінностями і відокремлені від інших певним принципом відмежованості“ [2].

Дослідники Г. Троцько [4], А. Мудрик [2], Ю. Поліщук [3] визначили, що біля 83–88% школярів є учасниками груп, які з'являються спонтанно, але часто існують досить тривалий час. Підліткові зневацькі об'єднання, на думку дослідників, характеризуються досить високим рівнем організованості, ефективною саморегуляцією, віковою і груповою субкультурою.

Що приваблює підлітків у цих групах?

Вивчення їх діяльності засвідчує, що привабливість полягає, перш за все, у можливостях самоврядування і самоствердження підлітків у процесі спільної творчої життєдіяльності. Хоча, слід зазначити, що спрямованість цієї життєдіяльності проявляється в досить широкому діапазоні. В Україні функціонують групи як з яскраво вираженою соціально-значущою спрямованістю чи соціально-прийнятною орієнтацією, так і групи, які не мають певних видів занять, вони перебувають у режимі вільного спілкування.

Відомий дослідник даної проблеми І.Кон [1] зазначає, що за соціально-психологічним статусом ці групи можна поділити за *приналежністю*, в яких підліток реально перебуває (шкільний колектив, різні секції, клуби, гуртки) *референтні групи*, до яких він не належить, але на які він орієнтується і на думку яких зважає та співвідносить свою поведінку і самооцінку. При чому ці групи за кількістю поділяються на *великі* (шкільні організації, боліельники спортивного тощо) і *малі*, в яких взаємовідносини є особистими, „очі в очі“. За *тривалістю і стабільністю* свого існування групи можуть бути постійними, тимчасовими і ситуативними; за *просторовим* розміщенням вони можуть бути: дворовими, квартальними, можуть функціонувати в рамках певної установи (школа, клуб, підприємство, бар), або розпорощеними (це підлітки, які живуть далеко один від одного, об'єднані спільним хобі, станом здоров'я, видами спорту тощо). За *типом лідерства* вони можуть бути демократичними або авторитарними. За *ціннісною спрямованістю* – просоціальними (соціально позитивна спрямованість) або асоціальними (соціально-нейтральними) та антисоціальними.

Звичайно, об'єднання, групи ровесників відіграють у житті підлітків досить істотну роль. Часто вони входять у формалізовані і неформальні групи, спілкування в яких має суттєву різницю.

Причому, як зазначає А. Мудрик [2], основні механізми соціального виховання у формалізованих об'єднаннях – це інструментальний і міжособистісний, а у неформальних – стилізований і міжособистісний. Саме у неформальних взаємовідносинах підлітків простежується часто емоційна насиченість міжособистісних контактів, оскільки прагнення проявити себе як особистість, індивідуалізуватися в референтній групі потребує від них пошуків нових каналів трансляції своєї особистості, що на їх думку, забезпечує можливість для само вираження і самоутвердження.

Практика дозволила виявити один парадокс: майже всі громадські рухи виростають із стихійних, набуваючи певних організаційних форм. При цьому, як стверджує відомий дослідник даної проблеми Поліщук Ю.Й., мотивом (предметом потреби), що сприяє появі соціально-педагогічної установки щодо необхідності створення і функціонування об'єднання, є *палке бажання (життєва необхідність) в об'єднанні за інтересами*, у самодіяльній і незалежній від державних інституцій, школи (вищого навчального закладу), батьків, діяльності та спілкуванні [3, с. 96].

Зважаючи на те, що основним новоутворенням у свідомості підлітків (І. Булах) є поява відчуття дорослості, яке проявляється у бажанні бути і вважатися дорослими. Сьогодні, коли простежується зменшення ролі школи у процесі виховання, а на сім'ю в її кризовому стані надія невелика, то саме підліткові громадські об'єднання можуть стати джерелом потреби саморозвитку і середовищем його реалізації.

Цілком закономірно, що у зв'язку з цим зростають соціально-педагогічні функції різних дитячих і молодіжних об'єднань, які є специфічними, індивідуалізованими соціально-виховними системами. Сучасна ситуація в громадських рухах надає підлітку право пошуку і вибору прийняттого і привабливого для нього за метою і масштабами діяльності об'єднання.

Цілком очевидним є те, що підлітки у всі часи прагнуть, шукають і створюють писані і неписані закони і правила, за якими вони хочуть жити, спілкуватись, самовиражатись, самореалізуватись. Адже реформування політичної системи нашої держави докорінно змінило характер і структуру дитячого руху, який завжди був одним із факторів розвитку особистості.

Сьогодні науковці і практики повинні заново осмислити феномен дитячого руху, визначити місце в рамках підліткового віку, виявити

можливості у вирішенні як соціальних, так і виховних задач стосовно підліткового покоління. Вкрай необхідна розробка принципів і технологій роботи в дитячому русі, адекватних його сучасному стану і перспективним можливостям.

Останні роки кінці XX початку XXI ст. можна відзначити синхронними процесами диференціації і консолідації, появою одних формувань і припинення діяльності інших, додання труднощів росту і прояву, багатогранністю реформованих, відроджених і „новонароджених“ організаційних структур, різними соціальними орієнтирами.

Такими показниками і пояснюється той факт, що сучасні підліткові об'єднання набули визнання не лише як явище педагогічне, яке виступає самостійним фактором розвитку особистості, але й як явище соціальне, що відображає всі інноваційні процеси, що відбуваються в житті нашого суспільства. Так, скажімо, якщо в суспільній свідомості українців сьогодні акцентується увага на цінностях окремої особистості, самооцінці людини, значущості її прав і свобод, то для підліткових об'єднань це означає поворот від пріоритету необхідності суспільству і державі до необхідності, перш за все, самим дітям і підліткам. Підлітки, незалежно від змін у суспільстві, об'єднуються, прагнучи задовольнити потребу у спільній діяльності, спілкуванні, самоствердженні.

Без сумніву, нині існує в Україні чимало соціальних громадських утворень, які відіграють важливу роль у розвитку підлітків, але вони не в змозі вичерпати всю багатогранність життя нашого покоління і його потреб.

Проте за наявності найбільш досконалих педагогічних технологій підліток у цих об'єднаннях є об'єктом навчання, турботи і впливу. Тут його діяльність регламентується цілями, окресленими зовні, програмами, складеними для нього і визначеними для виконання без його активної участі.

За межами організованої діяльності існує інша сфера життєдіяльності підлітків. Вони включаються в неї під впливом потреби жити в реальному житті і своїми діями творити власне життя, усвідомлювати свою цінність у суспільстві, а своїми вчинками доводити своє право бути повноцінним громадянином. Можна з певністю сказати, що саме особистісна орієнтованість, відмежованість від державних органів, динамічність і певна незалежність є стимулом для підлітків при входженні в те чи інше об'єднання.

У зв'язку з цим можна назвати об'єднання, які з'являються на основі психологічних особливостей конкретної соціально-демографічної групи, діяльність яких пов'язана з бажанням підлітків пізнати світ і утвердитися в ньому; об'єднання орієнтовані на різні конкретні інтереси підлітків (релігійного, політичного, економічного спрямування).

Привертає увагу такий факт, що останнім часом активізувалась потреба підлітків у захисті від несправедливих дій дорослих, учителів, батьків, від жорстокості ровесників. Поява таких об'єднань, як „Дитячий парламент“, „Ти не один“, „Волонтери“, „Рука підтримки“, „Справедливість“ та ін., викликають інтерес у підлітків.

Активне включення підлітка у громадські об'єднання дозволяє йому в достатній мірі задовольняти чимало соціальних потреб, реалізувати інтереси. Такі об'єднання виконують компенсаторну роль, сприяють підвищенню рівня самооцінки, підтримувати комфортний соціальний статус, служити соціально-педагогічною умовою захисту підлітків, заповнювати життя подіями. У громадських об'єднаннях є більше гарантій для реалізації прав і прояву власних поглядів і позицій. Водночас такі об'єднання мають унікальні можливості для політичної соціалізації і формування у підлітків навичок життя в демократичному суспільстві.

Розглядаючи громадські об'єднання як своєрідну соціально-педагогічну систему, В. Головенько [5], М. Перепелиця [6] наголошують на важливості об'єктивно визначених *целей* даної системи, *принципів* (самореалізації, самодіяльності, самоуправління, соціальної реальності, активна дія підлітків).

Водночас підліткове об'єднання можна розглядати як гуманістичну виховну систему, що створюється під певну категорію дітей, підлітків і яка відповідним чином проектує засоби, форми організації виховної діяльності, забезпечуючи їхній саморозвиток. За таких умов можна за рівнем саморозвитку особистості визначити ефективність даної системи: особистість виступає своєрідним критерієм якості виховної системи, мірилом її зрілості.

Говорячи про соціальну значущість громадських об'єднань, можна сказати, що ядром будь-якого громадського об'єднання чи організації є діяльність, спрямована на реальну допомогу товаришам; турботу про них. Якщо об'єднання і його члени турбуються про те, щоб їхні справи, і підготовка останніх давали змогу кожному розкрити свої здібності, проявить

соціальну активність, розквітаючи внутрішні сили, то воно сприяє моральному розвитку особистості в широкому розумінні слова.

На сучасному етапі розвитку дитячих об'єднань особливою популярністю користуються ті, в основі діяльності яких лежить особистісно орієнтований підхід. Підлітки вступають в об'єднання, виходячи з власних інтересів, маючи на меті проявити свою активність, а докласти ці зусилля підліток може лише в гуманно-орієнтованих об'єднаннях. При цьому для підлітків добровільне об'єднання можливе лише тоді, коли вони бачать в ньому перспективу цікавого життя, можливість задоволення своїх інтересів. Але дуже важливо, щоб об'єднання посилювало соціальну значущість їхньої діяльності, робило їх дорослішими. Це, у свою чергу, сприяє прояву бачення підлітків виконувати соціальні функції в суспільстві.

Сьогоднішньому юному поколінню доведеться жити у світі, який відрізняється від того, в якому жили їхні батьки. Орієнтації їх все помітніше розходяться з традиційними, які притаманні значною мірою старшому поколінню. Тому нові умови вплинули також на процеси формування у підлітків соціального досвіду.

А це спонукає соціальних педагогів відмовитися від низки форм і методів виховної роботи в нових умовах, хоча соціальна активність підлітків, їх ініціативність і самостійність використовуються ще не повністю.

Без сумніву, в роботі соціального педагога постійно наявне прагнення наповнити інтереси підлітків соціально-значущим змістом, який базується на досвіді попередніх поколінь, допомогти їм переосмислити, оцінити і використати цей досвід, перетворюючи навколишнє життя на краще, що сприяє соціалізації особистості.

Розглядаючи соціально-виховну функцію підліткового об'єднання як провідну, істотну, було б неправильно розглядати особистість лише як пасивного об'єкта, на який здійснюється вплив зовні, котрий мусить бути обов'язковою складовою продукції колективного впливу. Справа в тому, що кожна особистість з усім її багатством і багатогранністю її соціальних і характерологічних властивостей і якостей є активним суб'єктом власного розвитку, який здійснюється в умовах колективної діяльності. Підлітковий колектив і особистість поєднують співпадання, спільність і інтересів, і цілей з конкретних питань їхнього життя. І, як стверджує Б. Вульф, соціальна активність колективу по вихованню особистості, поєднуючись з активністю

особистості у плані самовиховання, виступає основою цілісного і єдиного виховного процесу [8]. Включення особистості в діяльність колективу не знімає, а, навпаки, передбачає творчу активність особистості підлітка, його ініціативність, здатність самостійно вибирати лінію поведінки, здійснювати самоконтроль за виконуваними справами.

Соціально-виховна робота з підлітковим колективом передбачає цілеспрямовану організацію спільної діяльності підлітків, збагачення і розвиток складної системи відносин. Створення умов для самовираження, самоутвердження, самореалізації підлітків у соціальному просторі об'єднання можна розглядати і реалізувати як можливість підвищення статусу підлітка в цьому об'єднанні. Аналізуючи практику функціонування підліткових об'єднань, слід зазначити, що процес гармонізації особистісних і громадських цілей тісно пов'язані з усвідомленням кожним підлітком своєї ролі в цьому об'єднанні і формуванням його потреби „бути потрібним іншим“, „бути необхідним“ даному об'єднанню.

Таким чином, сутність потенціалу підліткової громадської організації проявляється як системне утворення, яке інтегрує якісно нові, авангардні соціальні цінності, ініціативи, експерименти юного покоління, молодіжну субкультуру, орієнтовану, з одного боку, на задоволення індивідуальних творчих потреб, устремлінь особистості, яка прагне до самовизначення, суспільного визнання, а з другого, - на істотне перетворення навколишньої дійсності, удосконалення, модернізацію усталених, стереотипних суспільних відносин, що скривають у собі, на думку підліткового максималізму, чимало несправедливості, користі, брехні і лицемірства, зла та інших проявів людства, проти яких неоднозначно потрібно боротись.

З точки зору соціальної педагогіки, сутність дитячої організації, об'єднання може бути представлена як інтегрована сукупність спеціально створених умов соціального середовища, що забезпечує стійкі соціально-педагогічні взаємовідносини підлітків і дорослих як рівноправних партнерів з різним соціальним статусом, спрямованих на оптимізацію їх соціального взаєморозвитку і вдосконалення життєвого простору. Тому педагогічна сутність підліткових об'єднань може бути визначена не просто як певний соціальний, а саме як соціально-виховний потенціал.

Все це, на думку В. Андрєєва, „не зникає безслідно, особливо, що стосується саморозвитку громадянських якостей особистості, серед яких,

перш за все, можна виокремити громадянську позицію як якість особистості, що характеризує громадянську причетність до всього того, в чому юний громадянин бере безпосередню або опосередковану участь“ [10, с. 216].

Справді, високорозвинене почуття громадянського обов'язку, відповідальності за свої права і вчинки, активне засвоєння соціальних ролей і відносин, ініціатива і творчість при виконанні соціозначущих доручень і конкретних справ створюють атмосферу дотичності підлітків до всього, що є предметом їх захоплення й інтересів. При цьому не можна протиставити внутрішню і зовнішню активність, оскільки активність є проявом як внутрішньої, так і зовнішньої активності. Адже, беручи участь у соціально значущій діяльності, кожна людина, в тому числі і підліток, керується певними мотивами, розмірковує над тим, що він робить.

Така єдність зовнішнього і внутрішнього відображення у показниках, які дозволяють судити про сформованість соціальної позиції кожного підлітка у колективній діяльності конкретного об'єднання. Ці показники, зокрема, включають:

- позитивне ставлення підлітка до справи та ініціатив колективу, готовність реалізувати;
- наявність досвіду участі в них, що пов'язане з виконанням конкретних обов'язків та соціальних ролей;
- наявність певного рівня умінь, оптимального для даного віку;
- усвідомлення відповідальності за свою роботу перед колективом;
- комфортний стан підлітка в діловому і міжособистісному спілкуванні, адекватна оцінка свого становища.

Всі зазначені показники взаємодіють, вони перебувають у взаємозв'язку між собою і можуть бути позитивними, що засвідчують ефективність організаційної і соціально-педагогічної роботи з підлітками в громадських об'єднаннях і підтверджується в результаті соціально значущої діяльності.

Отже, вплив діяльності і формування соціально активного підлітка може здійснюватись у результаті організації соціально спрямованої діяльності підлітка у взаємодії з соціальним педагогом. Причому мотиви діяльності підлітка мають реалізовуватись добровільно, а його соціальне виховання відбувається завдяки особистісній зацікавленості, ініціативності і бажання самореалізуватись і самоутверджуватись як соціальна особистість, ідентифікована з ровесниками.

Можна вести мову на майбутнє про необхідність пошуків нових, більш широких підходів до постановки і вирішення проблеми з позиції психолого-педагогічного бачення і з позиції організації соціально-педагогічного змісту виховання підлітків. Це в цілому дасть більш повне уявлення про підліткові об'єднання як фактор виховного впливу на особистість, її соціальне становлення.

Література

1. Кон И.С. Ребенок и общество. – М.: Наука, 1988.
2. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику: Учеб. пособие для студ. – М.: Академия, 1997.
3. Поліщук Ю.Й. Соціально-педагогічна діяльність сучасних громадських молодіжних об'єднань в Україні. – Тернопіль: ТНПУ, 2005.
4. Троцюк Г.В., Трубавіна І.М., Хлебнікова Т.М. Українські дитячі та молодіжні громадські організації. – Харків: ХДПУ, 1999.
5. Головатеню В.А. Український молодіжний рух у ХХ ст. – К.: А.Л.Д., 1997.
6. Перелєтєв М.П. Державна молодіжна політика в Україні. – К.: Укр. ін-т соц. досліджень, 2001.

Р.Х.Вайнола
м.Київ

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ ЩОДО ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНЬОГО СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

В статтє подана характеристика тех направлений личностного развития будущего социального педагога в процессе его профессиональной подготовки, которые можно отнести к перспективным. Особое внимание уделено использованию ресурсов практик, творческих конкурсов, мастер-классов.

На сучасному етапі соціально-економічного життя суспільства, коли відбувається зміна духовних, національних пріоритетів, бажаним результатом роботи освітян є формування та розвиток особистості громадянина, здатного до самостійної продуктивної соціально-позитивної діяльності. Вирішення завдання формування й впровадження нових суспільних цінностей безпосередньо залежить від розв'язання педагогічною наукою загальних проблем в освіті, модернізації змісту, форм та методів практики соціально-педагогічної роботи.

Духовне оновлення України, процес демократизації суспільства значною мірою впливають на всі сфери людської життєдіяльності. Освіта — це постійний і суттєвий елемент загальної державної політики, оскільки її стан демонструє ефективність і надійність перетворювальних явищ та подій